

(ONGON) VE (TÖS) KELİMELERİ HAKKINDA

Yazan: Başkürdistanlı Abdülkadir
T. T. T. C. Azasından

İlmî edebiyatımızda totem karşılığı olarak *Ongon* yahut *Ungun* kelimesi, yanılmıyorsa, ilk defa merhum Ziya Gök Alp tarafından kullanılmıştır. Avrupa Türkiyatçılarından Houtsma da Oğuz Boyları hakkında yazdığı bir makalesinde bu kelime ile anılan kuşların *Totem* olabileceğini kaydetmişti [1]. Oğuznamelerin yeni bir şeklinden başka bir şey olmayan *Cengizname*, lerde de güya Cengiz Hanın muhtelif Türk kabilelerine alâmet ve nişan olarak birer kuş verdiğiinden bahsolunuyor. Prof. Bastian bu kuşların da *Totem* olabileceğini Houtsman'dan önce mevzuubahs etmişti [2]. İçtimaiyattaki *Totem* kelimesi karşılığı olarak *Ongun* kelimesi haklı veya haksız taammüm edebilir. Bununla beraber *Ongon* kelimesinin eski türkçede kullanılıp kullanılmadığı, kullanılmamışsa bunun yerine hangi kelimenin kullanıldığı tetkika değer bir mevzudur.

Biz bu makalemizde buna dair bir araştırma yapacağız.

※
※ ※

Merhum üstat Ziya Gök Alp'a göre "Ongon kelimesi eski Oğuzca-da Totem demektir" Türk medeniyeti tarihi S.46 . Bir müverrihimz daha kat'î olarak "Esk Türkler Toteme Ongon diyorlardı" diyor. Bu hükümlerin ne gibi vesikalara istinat ettiğini bilmiyoruz. Bizim tetkikelimize göre (Ongon) Moğulca bir kelime olarak görülüyor. Eski Orta Asya Şamanlığını muhafaza eden Türk ve Moğol oymakları atalar kültü ile bağlı türlü putlara taparlar. Bunlar insan, kuş ve başka hayvanlar şeklinde basit heykeller yahut bayrak gibi şeylerdir. Her Şamanın evinde bir kaç put bulunur. Bu putlara bütün Moğol kabileleri *Ongon* diyorlar.

Ongon kelimesi islâm edebiyatında ilk defa Reşid-üd-Din'in Cami-üd Tevarih'inde görülür. Selçuknamelerde bazen imlâ değiştirilerek kullanılan bu kelime, Reşid-üd-Din'in eserinden geçmiş olduğunda şüphe yoktur. Reşid-üd-Din'den önceki zamanlara ait kaynaklarda bu kelimeye rast gelinmiyor. Çağatay Türklerinde *Ungun* kelimesinin alâmeti farika ve damga mukabili

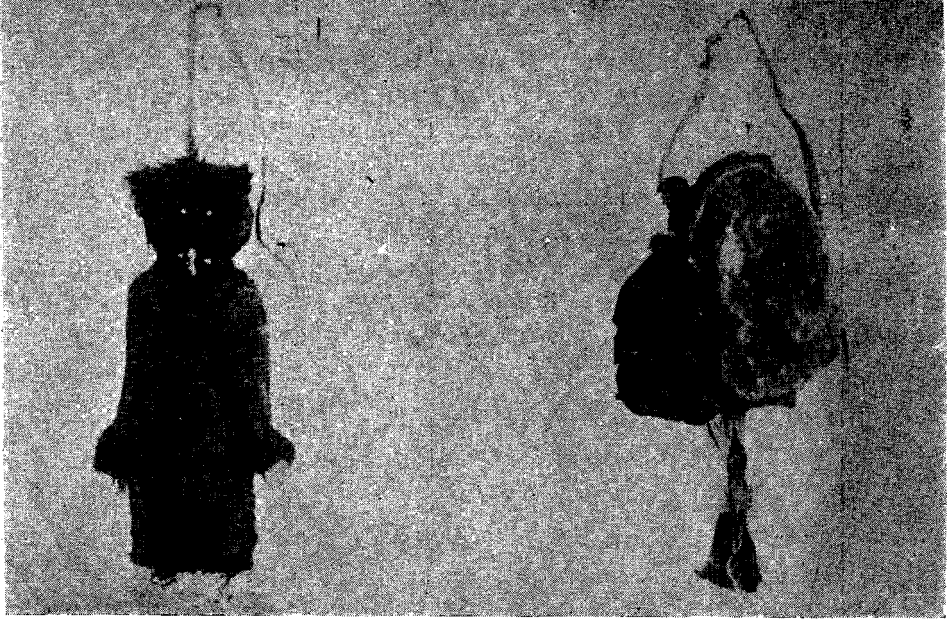
[1] Houtsma. Die Chuzenstamme (Wien. Z. f. d. K. M. 1888. 11. 229-231).

[2] Bastian. Rechtsverhältnisse Cei Verschiedenen Völkern der Erde. Berlin 1872. S. 164.

olarak kullanılması [Zenker, 132 ve ondan naklen R. 1 1645]eski Türklerde kullanıldığına delil teşkil etmeyeceği aşikârdır. Ongun kelimesini (Ongmak) kökünden gelen (Ongun) ile yaklaştırmak suretile izaha çalışmak halk işti-kakçılığından farklı olmiyan bir yoldur.

Ongon nedir? Moğollarda eski Şamanizmin bakiyesi *Ongon Kültü* Ы. dizmin kabulünden sonra, Lamaların şiddetli mücadelelerine rağmen, halâ yaşamaktadır.

Ongon kültü Moğol âlimlerinden Banzarof'a göre atalar kültünün devamından ibarettir. Bu kültün menşei cediti âlâya tapmaktır. Sonra bütün kuvvetli ölüleri hamii ruh diye itikat Ongonların adedini çoğaltmıştır[1]. Ongonlar insan, kuş ve başka hayvanlar şeklinde yapılan heykeller-putlar olup

Resim 1 — Dabay adlı bir bahşi (Muallim) kadın şerefine yapılmıştır. Bu «Ongon» ev hayvanlarının koruyucusudur, ağıla bereket verir.

Resim 2 — Şaman davulunun modelinden ibaret olan bu Ongonlar «Yesete» adlı eski bir Şamanın şerefine yapılır.

her biri bir muayyen ruhu temsil eder. Moğollarda bütün putlar ve mukadde-sattan addedilen suretler umumiyetle *Ongon* tesmiye olunur. Bunların arasın-da eski meşhur Kamların adını taşıyanları da vardır. Bazısı hayvan adını ta-şır, Boyratların en maruf putları, "Teke-Ongon" "Buga-Ongon" ve Babahan-Ongon (ayrı ongon) dur [2].

Şarkî Sibiryâ kabilelerini tetkik eden Busse "Moğol ve Tungusların

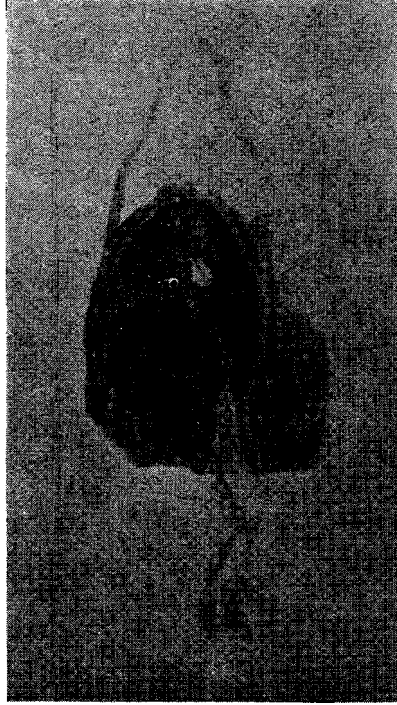
[1] Banzarof, Çernaya Vera (Siyah din), S. 30-33.

[2] Agaputof, Hangalof, Materiali dlya İzuçeniya şamanstva.. (İzw, Vos.-Sibirsk. O. R. G. O. XIV. 1883, Sahife: 26-27).

akidelerine göre Ongon denilen putlar hamî ruhları temsil ederler. Bunlar bütün tabiatraki hadiselere hakimdirler” diyor [3]

Ongon kültüne ait tetkikler gösteriyor ki, Dorci Banzarof'un dediği gibi bu kült ceddialâ ve ölümler kültürünün bakiyesinden başka bir şey değildir [4].

Tös yahut Töz nedir? Moğolların *Ongon* tesmiye ettikleri putları Şamanlıktan kalan Yenisey ve Altay Türkleri *Tös*, *Töz* Lamayizm tesiri altında bulunan Toba, Uranhay Türkleri, Moğollarla karışık yaşadıkları halde, “Eren” Yakutlar isetangara, emeget diyorlar. Orta Asya ve Sibiryadaki Türk ve Moğol kabilelerini yıllarca tetkik eden Potanın “aile ocaklarına mahsus ev putlarını

Resim 3 — [2 nci resimdeki izaha bakınız]

moğolca adile ongon tesmiye ediyorum. Bu putların moğolcada umumî bir adı Ongondur. Türklerde ise bu putlar için moğolcadaki ongon kadar yaygın bir kelime yoktur....” [5] diyor.

Bununla beraber Altay ve Yinsey oymaklarının *Töz*, *Tös* kelimeleri epi-

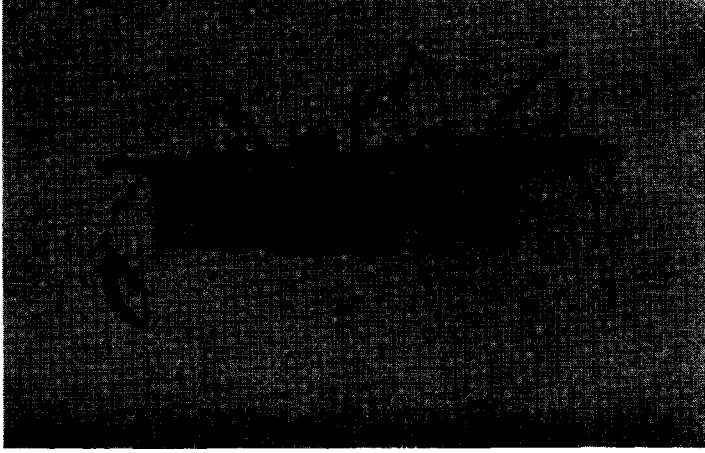
[3] Busse. Spisok slov bitovogo znaçeniya.. (Zapiski İmprat, Rus. Geograf. Ob. 1880, IV., S. 227.)

[4] Mançular Çini zaptettikten sonra Şakyamuni ile Suan-Di'yi (M. E. III üncü asırda yaşayan bir Çin vatanperveridir) “Ongon” olarak kabul etmişlerdir. (Jakınof, Kıtay, IV, Petersburg 1848, S. 58-59).

[5] Oçerki S. Zapat. Mongol'i IV, 123. Maamafih (Ongon) kelimesi Altay ve Aladağ lehçesinde bir dağın adı olarak mevcuttur. (Verlitski. Altay ve Aladağ Türk lehçeleri lügati, 221).

ce yaygın olduğu görülmektedir. Tözlerle ait akide ve an'aneler tıpkı Moğollarda olduğu gibidir [6]. Bunlar büyük ölülerin, bilhassa Şamanların şerefine yapılır. Altaylılarda her oymağın "Aru Tözü" vardır. Bu Töz ekseriya kabileye mensup büyük ve kerametli bir kamin yahut kabilece *Ceddi' alâ* sayılan dağ, hayvan veya bir efsanevî şahsın adını taşır. Altaylıların akidelerine göre âlemi idare eden ruhlar - ilâhlar iki türdür: 1) Tözler (harfiyen mebde, menşe demektir). Bunlar mahlûk değillerdir; ezelden mevcut ruhlardır. 2) "Yayağan neme" ler (yaratılmış ve sonradan var olmuş nesnelere). Tözler yine ikiye ayrılırlar: 1) Arutözler, 2) karatözler, ülgen arutöz, erlik ise kara tözdür.

Tlaylıların (Töz) yahut (Tös) dedikleri putların kültü ile bağlı olduğu Kamların okudukları ilâhilerden açık görülmektedir. Kam gerek ana ve gerek baba tarafından olan ecdadına (Tözüm) diye hitap ediyor [7]. Gök tanrılarının birinin adı da *Töz Han* dır [8]. Bu semavî (Töz Han) göklere

Resim 4 — Koşondod - Ongon

Bir deri üzerine madenden yapılmış dokuz insan ve bir köpek kuklasının dizilmesinden ibaret olan bu Ongon Cengiz zamanına ait büyük Noyonları temsil eder. Bu «Ongon»un Cengiz Handan kalmış bir yadigâr olduğu söylenir.

[6] Rubruk kendi seyahatnamesinde bir Uygur-Bodist rahibi ile olan musahabesini yazmıştır. Bizim mevzuumuzu tenvir için mühim bir vesika olan bu mubahaseye ait parçasını buraya aynen naklediyoruz: "Uygurlar bir Allaha inanırlar; insan veyahut başka cisim suretinde tasvir edilmesini kabul etmezler. Öyle ise niçin bu kadar çok putlarınız var? diye sualime rahip: "Biz putlarla Allahı tasvir etmiyoruz, bizimkilerden biri ölürse oğlu, karısı veyahut başka biri onun heykelini yaptırır ve buraya (mabede) koyar. Biz de onu ölünün hatırası olarak saklar ve hürmet ederiz" diye cevap verdi. Allahı bir diye itikat etmek itibarile Mogollar da bunların mezhebindedirler. Fakat Mogollar ölülerinin heykelini keçeden yaparlar." [Rubruk seyahatnamesi Malein tercümesi, Petesburg 1911 S. 108. Ebülğazi Hanın (Şecerei Türk, S. 8) Kogurçak hakkındaki mütalealarile de mukayese ediniz.]

[7] (Töz) lere hitaben okunan ilâhiler Radloff'un (Proben) külliyatının I, II ve IX uncu ciltlerinde, Anuhinin (Altay şamanlığına dair mevat) adlı eserinde toplanmıştır.

[8] Radloff Aus Sibirien, I, 361-362.

çıkışmış "ceddi âlâ" lardan biri olsa gerektir. Samî dinlerin Nuhuna benzeyen *Yayık Han* da Tufandan sonra göklere çıkmış ve Akyayık adını almıştır. Kam ayın ve merasimlerinde (*Yayık Han*) in ehemmiyeti büyüktür [9]. Bunun şerefine (Töz) yapılır. Altay ve Lilan Yiniseyliler dağların ve hayvanların bazılarını (Töz) sayarlar. Bunların (Töz) sayılması da ceddi alâ olduklarına inandıklarındandır [10]. Anuhin'in verdiği malûmata göre, dağ (Töz) lerini takdis âdeti Altaylılar (yedi babadan kalma âdet) sayarlarsa da (Töz) ün yer ile bir zamanda yaratıldığını olduğuna kaildirler. Kam dualarında *Bukan* dağına hitaben okunan ilâhide:

"*Yetti öbökö paşrup kalgan*"

"(*Aru tözibiz Abu-Kaan*)"

"*Yer püderde yayalıp kalgan tözibiz*"

Resim 7 — Oranha - Toba Türklerinde
hürmet edilen «Buret Töz».

deniliyorki "babamız tapmış olan mukaddes Tözümüz Abukan sını; yer yaratıldığı zaman yaratılmış Tözümüzün" demektir [11]. (Abukan) bir dağ adı olmakla beraber Baba Han demektir ki ceddi alâ sayıldığında şüphe yoktur. Televut kabilesinin hamisi sayılan "Tileg Töz" adından anlaşıldığı üzere, Tilevet kabilesinin ceddi âlâsıdır [12].

Menşe, mebde, esas (eski akideye göreceddialâ) manalarını ifade eden *Töz* kelimesinin bir çok sözlerimizin de kökü olduğunu tahmin ediyoruz.

[9] Anuhin *Materili po şamanstvu Altayzer*, 13.

[10] Radloff. *Proben*, IX, 605 (metin).

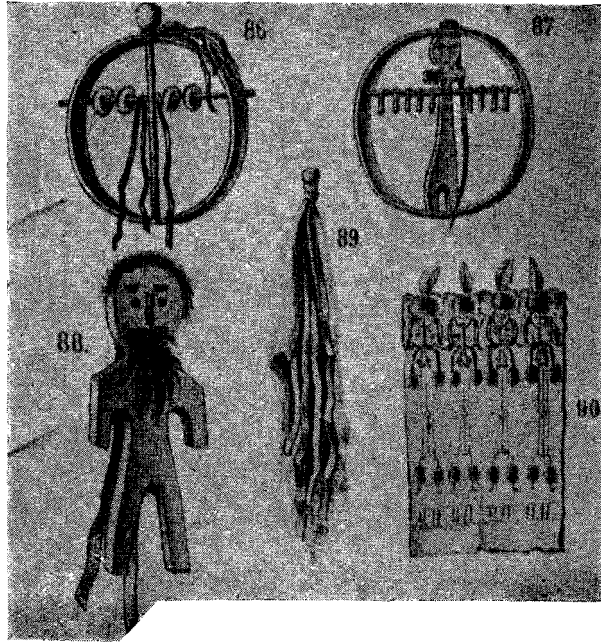
[11] Anuhin *mez. eser*, 17.

[12] *Proben* IX, 593 te bu *Töze* okunan dua vardır.

Tös - Töz - (Altay ve Yenisey lehçelerinde ve uygurcada) esas, her şeyin alt tarafı, kökü.

Tös - Töz - (Altay Yenisey lehçelerinde) 1) konmak için yeni bir variskam arıyan ölü kamın ruhu-hamisi; 2) ölen kamın canı; 3) ölen kamların ruhunu temsil eden tıslımlardır (Rad. 111 1289-5). Bu kelime divanü-lûgati-türkte asıl, menşe manasınadır (anın tübi tözi kim?). Uygur metinlerinde de aynı manada kullanılıyor.

Tös, Tüs (kazan) suret yüz, canlı hayvanların resmi (R. 111 1292). Kazanlı, Kırgız ve Başkırlarda babadan kalma şeyleri hatıra-andanç olarak saklayanların "atalarımızın *Tözü* (*Tüsü*) diye saklıyoruz" demeleri eski (*Töz*) kelimesinin ifade ettiği babalar namına yapılan putlar için söylenen an'anevî sözün devamından başka bir şey değildir. Fark şu kadar ki bugün bu *Töz* kelimesi ancak bir hatıra manasını ifade eder.

Resim 86 — Yenisey Türklerinde maruf olan «Tünürçek» denilen Tüsdür. Bu da kam davulunun modelidir.

Resim 87 — Altaylılarda maruf Tünürçek Tüsüdür.

Resim 88 — Buryat'larda maruf Burtın denilen «Ongon» Burtın adlı bir Şaman hatırasına yapılmıştır.

Resim 89 — Zaxius denilen bir Tüsdür. Oranha ve Darhatlarda maruftur.

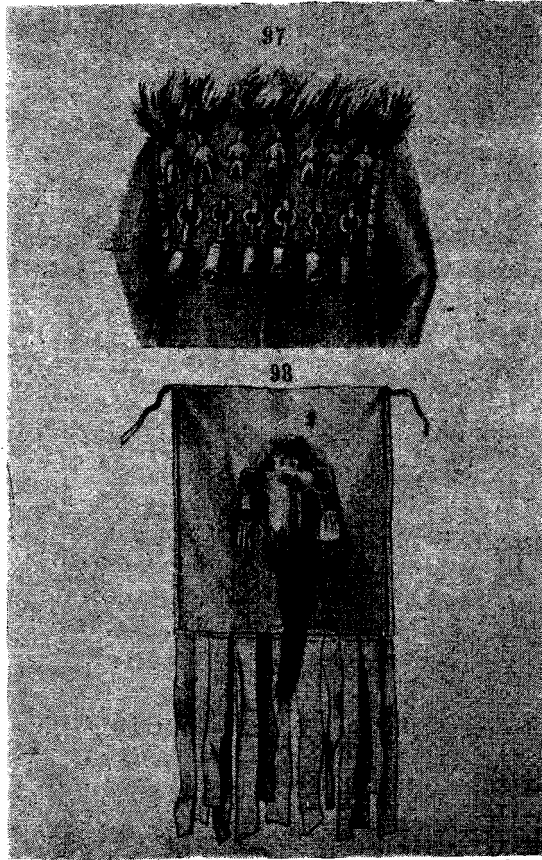
Resim 90 — Buryat'larda maruf bir Ongondur. İpek kumaş üzerine tersim edilmiş dört insan suretinden ibarettir.

Tüs-Tüz - (Uygur, Çağatay ve sair lehcelerde) sima, renk, kıyafet (R. 111. 1575). "Tüs" kelimesinin bu manada kullanılması da put-heykel manasını ifade eden (*Töz*) ile bağlı olduğunu gösterir.

Tüs - (Çağatay) soy, nesep aile (Şeyh Süleyman ve P. D. Court.)

Töz kelimesinin "R" lı şeklini alırsak daha mühim neticeler elde edebiliriz. :

Töz, Tös - (muhtelif lehçelerde) üst taraf, evin veya çadırın kapiya mukabil şerefli mevki (Rad. III, 1249, 1555) Altay ve Yenisey kabilelerinin takdis ettikleri (Töz) ler evin veya çadırın en şerefli yerinde bulunurlar, şüphesiz ki "ceddi âlâ" nın heykeli yahut onun namına yapılan put (Töz-Tös) pedersahî devirde, bizim bugün (Tör) dediğimiz yere konulmuştur. Kırgızlarda gelinler çadırın Törüne (üst tarafa) geçmezler;

Resim 97 — Bir Altaylı kamın hırkasının arka tarafı. Burada görülen kuklalar Ülgenin kızları (Tanrı kızları) şerefine asılan «Tüs» lerdir.

Resim 98 — Oranha - Tobaların çadırlarında asılı «Töz - Eren» lerden biri.

kaynata, "ervahlar" için kurban keserek, mahsus müsaade vermedikçe gelinin Töre ayak basması kat'î surette yasaktır. Başka kabileden evlenen güveyin de vaziyeti gelin gibidir. Kaynata müsaade etmedikçe güvey kadının mensup olduğu kabilenin sayılı çadırlarının Törüne geçemez. Tör kelimesinin (Töz)

kelimesiyle ve "Töz-ceddi alâ külü" ile münasebettar olduğunu bu adet gösterse gerektir.

Törkün - Kırkızcada müstaniel *Törkün* ve bunun müştekkatı olan kelimeler de (R. III. 1256) şayanı dikkattir. (Törkün) baba evini ziyaret eden (kadın için) demektir. Divanü Lügatittürk de kelimenin manası « هو جمع العشرة وبيت الام والاب » diye izah edilmiştir.

(1, 368). Daha eski zamanlarda *Türkün* kelimesi "ceddi âlânın (Törün Tözün bulunduğu mabet" manasını ifade etmiş olacaktır.

Töre, Törü - (Tör) kelimesi ceddi alâ kültü ile bağlı olan (Töz) kökünden gelirse "babalardan kalma ürf, adet, kanun" manalarındaki Töre, Törü kelimeleri de bu kökle bağlı olacaktır.

Töre (Altayda eski destanlarda) halk, kavim (R. 111. 1253). Bir ceddi âlâya = Töze mensup halk, kavim.

Töremek - halkolunmak, zuhur etmek (muhtelif lehçelerde). Bir "Töz - ceddi alâ" dan neşet etmek manasıyla.

Töröngey - (Tilevüt) ilk yaradılan insan (Rad. 111. 1253) "ceddi alâ Töz-Tör" ilk yaradılmıştır.

Töröl - (Tilevüt ve sair lehçelerde) kabile, akraba, menşe (Rad. 111. 1253). "Bir *Tör-Töz* den neşet edenler" manasıyla.

Tür - (Uygur, Çağatay ve sair) kıyafet, renk, sima (R. 111. 1575)

Tür - Nevi, cins, sima.

Tör kökünden yapılan kelimeler, Yakut dilinde de doğmuş, menşe,,baba, kabile, kavim gibi manaları ifade ederler.

Törüt ese - ceddi âlâ (ekseriya bunun yerine öbüge, ebege kelimeleri kullanırlar).

Törüt - menşe (Tördüm, tördü de denilir) kök, menşe.

Törüt - kabile, kavim.

Törüppüt - ata, ana (valideyn).

Törüt - doğurmak [13].

Hulasa ve netice:

Eski Türkler, Moğolların "Ongon" kelimeleri yerine (Tör) ve yahut (Töz) kelimesini kullanmışlardır. Bu kelimenin en eski manası "(ceddi alâ" (mebde, menşe, asıl) olmuştur. Totemcilik devrinde "ceddi alâ" tanılan kuş ve sair hayvan ve nebatatı bu kelime ile anmışlardır.

Sonra putperestlik devrine "ceddi alâ" şerefine yapılan heykellere ve tıslımlara *Töz* yahut *Tör* denilmiştir. "Baba kültü" ne ait put-tösulerin bir hatırası olarak "abak" kelimesi Kırım lehçesinde [put, sanem R. I. 620] ve "abaki" kelimesi Divanü Lügatittürkte [I, 122: fena gözlerden korumak için bostanlara konulan korkuluk] saklanmıştır. Bu kelimelerdeki "abaki" babacığım demek olduğu malumdur. [Divanın aynı sahifesindeki *Atakî* (doğrusu akatay olacak) kelimesile mukayese ediniz]. Altay ve Yenisey Türklerinde en

[13] Yakutça kelimeler Pekarski'nin "Rus - Yakut Lügatçesi" adlı kitabından alınmıştır.

meşhur Tözlerden biri de "Aba Tös" dür ki, diğer lehçelere göre Baba Tös demektir.

Orhon ve Yenisey kitabelerinde görülen "Tör" kelimeleri de bu noktadan bakıldığı zaman şayanı dikkattir. Yenisey kitabelerinde görülen "Bel" in bir put "Töz" olduğu tahakkuk etmiştir. Bu kelime Elegeş kitabesinde [14] "Bel Tör" yazılmıştır ki, bugünkü Altay türkçesine çevrilirse "Bel Töz" olur (2). Orhon kitabelerindeki "Tör" kelimeleri de "şerefli mevki" manasından ziyade "kabilenin panteon" u manasını ifade etse gerektir.

[14] Radloff. Die Alttürk, Inschr, der Mangolei III, S. 313.

[15] Yenisey kitabesinde (Tengri Bel) sözü çok geçiyor. Meselâ bir kitabede: "Atım Bel Tugan tutuk ben tengri Belimke belçisi ertimatlı beg budunka beğ ertin" yazılıdır. (Radloff A. T. Tnsch. III).

MÜZECİLİK HABERLERİ

Maarif Vekâleti Müzeler Dairesinin esaslı vazifelerinden biri de toprak üzerinde sürünen eserlerin müzelere nakline çalışmaktır. Bunların içinde bir kısmı arkeoloğya edebiyatında malûm olmakla beraber, bazıları yeni keşfedilmiş eserlerdir. Alâkadarlara malûmat vermek maksadile bu eserlerin en mühim olanlarını yazıyoruz.

I. — Ankara Asarâtika Müzesi deposuna naklolunan eserler:

1 — Birecik ve Suruçta bulunan Eti eserleri. Bunlar dört parçadan ibarettir.

2 — Malatyada Aslan Tepe höyüğünde meydana çıkan eserler: Tam bir kiral heykeli (Resim: 1), bir kırık heykel, iki kabartma aslan, (bu eserler Mr. Delaporte'un yaptığı hafriyattan çıkmıştır. Kendisi bunlar hakkında neşriyat yapacaktır).

3 — Urfada bulunan Selçuk devrine ait 21 parça muhtelif eser.

4 — Kadınhanında Kölitoğlunda bulunan üstü Eti hiyeroglifi ile yazılı kaya parçası.

5 — Boludan gelen, üzerinde keçi resmi bulunan bir taş.

6 — Boğazköyde bulunan Eti muharibi kabartması (Resim: 2).

II. — Adana Müzesine naklolunan eserlerden bazıları:

7 — Eti hiyeroglif kitabesini havi iki taş.

8 — Kenarı nakışlı iki aslan pençesi.

9 — Eti muharibini gösteren iki kırık kabartma.

10 — On bir parçadan ibaret bir aslan gövdesi.

11 — Kanatlı bir aslan heykeli parçası.

12 — Birecik kalesine ait büyük kitabeler (Resim: 3).

III. — Kayseri Müzesine naklolunan eserlerden bazıları:

13 — Niğdeye tâbi Göllüdağda bulunan Eti şehrine ait aslan heykelleri, diğer eserler (Resim: 4). (Burası hakkında Derginin gelecek sayılarında izahat bulunacaktır.)

14 — Develi kazasının Develi köyü camiindeki Selçuk minberi.

15 — Kültepede yeni bulunan çanak-çömlekler ve diğer küçük eserler (Kayseri Müzesinde Kültepe için ayrılan salonda hususî camekânlar içinde teşhir olunmaktadır.)

16 — Yemliha köyü ile eski Ömerler köyü arasındaki dağdan getirilmiş olan kartal heykeli.

17 — Eti muharibi kabartması.

- 18 — İncesu kazasının Bozca köyünden getirilen Eti abidesi.
 19 — Pınarbaşı kazası, Karakuyu civarındaki subendi kitabesi.
 20 — Erkilet nahiyesinden getirilen Eti kitabesi.
 21 — Niğde vilâyeti Eğri Köy höyüğünden getirilen Eti kitabesi.

Resim 1 — Malatya: Aslantepe hafriyatından çıkan Eti heykeli.
 (Ankara Müze deposunda)

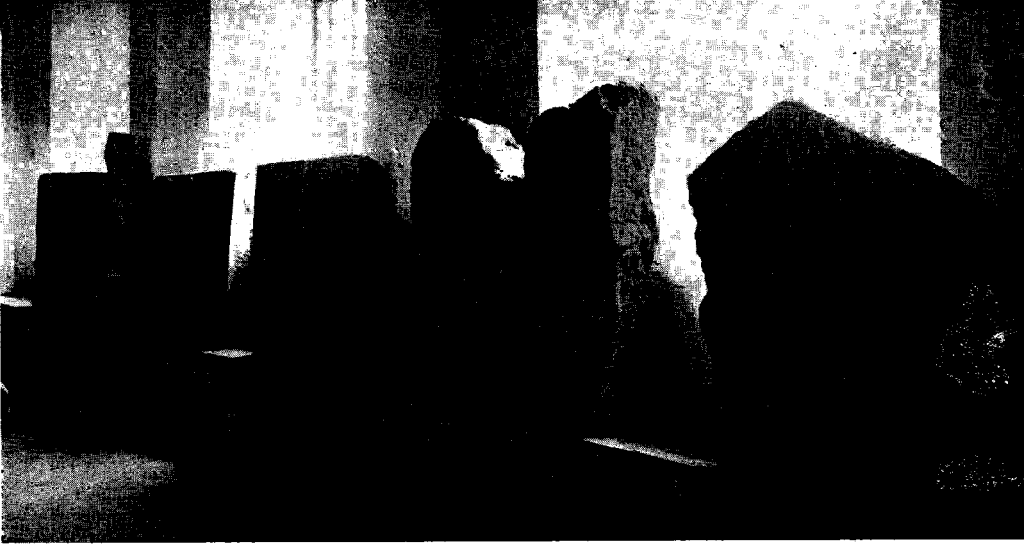

Resim 2 — Boğazköyden Ankara müzesine getirilen Eti kabartması.

- 22 — Niğde vilâyeti Çiftlik Köyünden getirilen Eti kabartması.
 23 — Erciyeş dağında Tekir yaylâdan getirilen Eti kitabesi.

Yeni açılan salonlar ve müze depoları:

- 1 — İstanbul, Eski Şark Eserleri Müzesinde Part ve Himyeri eserleri salonu yeniden tanzim edilmiştir.

Resim 3 — Adana Müzesine naklolunan Etrüskerlerinden bir kaçı.

Resim 4 — İzmir Bayındır'da çıkan ve İzmir Müzesine naklolunan Helenistik devre ait çok değerli bir direk başlığı.

2 — Ankara Etnoğrafya Müzesinde şark ahşap oymacılığı için bir salon açılmıştır.

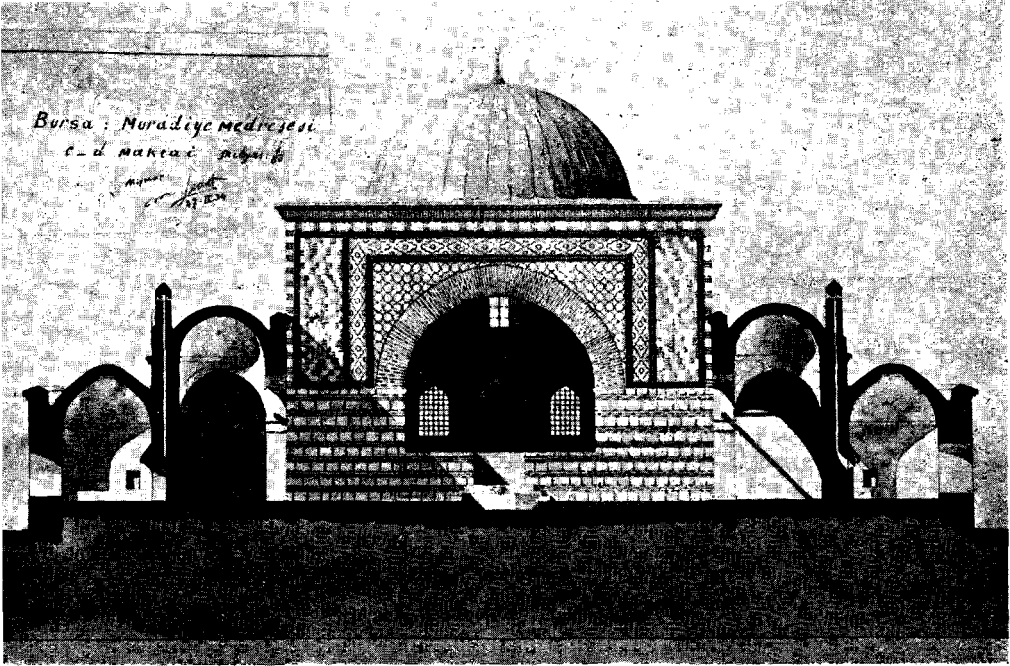
3 — Kayseri Müzesinde Kültepeden çıkan mühim eserler için bir salon açılmıştır.

4 — Afyon Karahisar Müzesinin resmi küşadı yapılmıştır.

5 — Van, Sinop, Denizli, Diyarbekir ve Borda birer müze deposu tesis olunmuştur.

Tarihî abidelerin tamir işleri:

Vekiller Heyetinin 28/6/1933 tarih ve 14640 numaralı kararnamesile Müzeler Dairesine bağlı Abideleri Koruma Heyeti teşkil olundu. Bu heyet

Resim 5 — Bursa: Muradiye medresesi.

bir ecnebi arkeoloğla iki Türk mimarı ve bir mütehasıs fotoğrafçıdan ve kalem şefinden mürekkeptir.

Heyetin iş programı mucibince faaliyetleri hakkında burada kısaca ma-lûmat veriyoruz.

I. — Rölöve işleri:

Tarihî abidelerimizin rölövelerini hazırlamak için Mimar Sedat, Bursada işe başlamış ve sekiz ay zarfında kırka yakın rölöve levhası hazırlamıştır. Bursa gibi Türk mimarî tarihinde çok mühim mevki olan bir şehirde başlayan bu çalışmalar gelecek senelerde diğer şehirlerde de devam edecektir (Resim: 5).

Tamir işleri:

1933 senesinde tamirlerine başlanan tarihî abideler:

- 1 — İstanbuldaki tarihî abidelerimizden Topkapı Sarayı Müzesi-
nin yıkılma tehlikesi gösteren kulesi.
- 2 — Afyon Karahisar: Gedik Ahmet Paşa medresesi.
- 3 — Tokat: Ali Tusi türbesi.
- 4 — Kayseri: Yoğunburç, Ali Cafer kümbeti, Sırçalı kümbet, Sa-
habiye medresesi.
- 5 — Bursa: Yeşil türbe.
- 6 — Amasya: Hilfet Gazi türbesi.
- 7 — İzmir: Selçukta İsa Bey camii.
- 8 — Diyarbakir: Zinciriye medresesi.
- 9 — Niğde: Ahı Eyüp kümbeti.
- 10 — Sivas: Şifaiye ve Gök medrese.
- 11 — Denizli: Akhan denilen kervansaraya kapı ve pencereler.
- 12 — İzmir-Bergama kalesine çıkan yolun tanzimi masrafına yar-
dım.
- 13 — İzmir: Namazgâh hafriyatında çıkan kolonların tanzimi.
- 14 — Etnoğrafya Müzesi önünde açık müzenin tanzimi.
- 15 — İstanbuldaki tarihî abidelerin tescili masrafına yardım.
- 16 — Ankarada yıkılma tehlikesi gösteren Jüviyen sütununun sö-
külmesi (yeniden dikilmiştir).
- 17 — İzmirde Bergamada yapılan ilim evinin inşaatına yardım.

Gelecek seneki faaliyetler:

Keşifleri hazırlanmış olan eserler:

- 1 — Antalya: Yivli Minare Camii.
- 2 — Erzurum: Çifte Minareler Camii.
- 3 — Ankara: Ogüst mabedinin etrafındaki evlerin istimplâki.
- 4 — Ankara: Kalenin bazı kısımlarının tamiri. (Yapılmıştır)
- 5 — İzmir: Romen yolunun tanzimi.
- 6 — İzmir: Kadife kalesinin bazı kısımlarının tamiri.
- 7 — İshaklı: Kervansaray ve cami.
- 8 — Akşehir: Taş medrese, Mahmut Hayrani türbesi.
- 9 — İstanbul: Topkapı Sarayı, Murat Molla Kütüphanesi ve ba-
zı eserler.
- 10 — Malatya: Ulu Camiin tanzimi.
- 11 — Bursa: Muradiye medresesi.
- 12 — Alanya: Kızıl Kule.
- 13 — İzmir: Tirede Aydın Oğlu Yahşi Bey camii.
- 14 — Ankara: Eski bedesten binası (Arşiv binası olarak unartıl-
ması düşünülmektedir).
- 15 — Karaman: Nefise Sultan medresesi.

Keşifleri hazırlanacak olan eserler:

- 1 — Konya: Karatay medresesi, Alâettin camii, Sahip Ata medresesi camii ve türbesi, Sırçalı mescit, Has Bey medresesi.
- 2 — Aksaray: Zinciriye medresesi, Kılınc Aslan türbesi, Sultan hanı.
- 3 — Amasya: Gök medrese, Turumtay türbesi, Bimarhane.
- 4 — Busra: Karacabeyde Issız Han.
- 5 — Diyarbakır: Mesudiye, Rabiiye medreseleri.
- 6 — Hatuniye medresesi, Şifaiye ve Giyasiye medreseleri. Köşk medrese, Bünyanda Karatay Hanı.
- 7 — Kırşehir: Âşık Paşa türbesi.
- 8 — Karaman: Emîr Musa medresesi.
- 9 — Mardin: Zinciriye medresesi.
- 10 — Niğde: Ak medrese, Hudavent türbesi.
- 11 — Sivas: Buruciye medresesi, Çukur medrese, Hatuniye Minare.
- 12 — Tokat: Hisariye medresesi, Çukur medrese, Hatuniye camii.
- 13 — Erzurum: Çifte minarenin tamiri kış hulûlü dolayısıyla gelecek seneye kalmıştır.

Memlekette tamire ve bakıma muhtaç bulunan birçok değerli tarihî abidelerimizin keşiflerini hazırlamak ve bunları yakından tetkik etmek üzere heyet azasından Mimar Macit Vekâletin emrile Erzurum, Sivas, Amasya, Niğde, Konya, Karaman, Beyşehir, Iğın ve havalisine gönderilmiştir. Muzaileyhten başka heyet azasından arkeoloğ Prof. Mr. Miltner de Kayseriye ve İzmire giderek burada bulunan tarihî eserler üzerinde tetkikler yapmış ve keşifler hazırlamıştır.

Gelecek senelerdeki faaliyetler bilhassa rölöve, tamir ve tescil işleri üzerinde tekâsüf edecek ve ilerde vücade getirilmesi programa dahil olan (Korpus) un esas malzemesinin hazırlıklarına devam olunacaktır.

DR. REŞİT GALİP

Dergiyi kuran Aydın Meb'usu, sabık Maarif Vekili, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Umum Kâtibi Dr. Reşit Galip Ankarada Keçiören bağlarındaki evinin kütüphane odasında tutulmuş olduğu zatürriyeden kurtulmuş olarak 4/Mart/1934 pazar gecesi saat iki buçukta hayata gözlerini yumdu.

Dr. Reşit Galip

Birinci sayımızda (Dergi Niçin Çıkıyor?) başlıklı yazıda: "Eski medeniyetlerin yaşadığı saha olarak yurdumuzun eşsiz bir değeri vardır. Biribiri ardınca sıralanmış bu medeniyet devirlerinden kalma eserler itibarile de zenginliği sonsuzdur. Zaman zaman birçok arayıcı âlimlerin verdikleri araş-

tırma emeklerine rağmen Anadolu arkeolojik araştırma bakımından daha el sürülmemiş denecek kadar bakir bir hazinedir.”

“Osmanlı İmparatorluğunun devlet olarak en büyük cürümlerinden biri de arkeoloğya çalışmalarına ve ondan doğacak müzecilik işlerine ve bunlara dayanacak millî tarih tetkiklerine gösterdiği duygusuzca ihmaldir” diye haykıran Reşit Galibin vakitsiz ölümü Türklük için olduğu kadar beynelmilel ilim âlemi için de büyük bir ziyadır.

Dr. Reşit Galip Büyük Atatürk'ün inkılâp mektebinde yetişen bir devlet adamı ve Türk tarihinin karanlık sahifelerini aydınlatmak için geceyi gündüze katarak çalışan, durmadan öğrenen ve yurttaşlarına öğretmekten zevk duyan bir Türk bilgini idi. Onun pek kısa süren ömür tarihçesini Derginin ikinci sayısında matemli sahifelerle kefenlemek çok acı geliyor.

Kültür tarihimizde parlak adı pek çok vesilelerle daima anılacak olan Dr. Reşit Galibin çalışma safında açık bıraktığı gediği arkadaşları bir an evel kapatmak ve onun yarıda bıraktığı işleri tamamlamak ve ileri götürmek mecburiyetindedirler.

Ülkü eri olan Dr. Reşit Galibin ruhunu ancak bu yol ile şad edebileceğini uman “Dergi Yazı Heyeti” saygıdeğer ailesine candan gelen taziyetlerini sunmağı bir borç bilir.

Yazı Heyeti

DR. REŞİT GALİP

Enver Behnan

Dr. Reşit Galip, 1892 (1308) tarihinde Rodosta doğmuştur. Babası mahkeme reislerinden Mehmet Galiptir. İlk ve orta tahsilini Rodosta yaptıktan sonra, yedi senelik idadî tahsilini de İzmirde bitirmiş, sonra tekrar Rodosa giderek Sen Jan Batist Fransız kolejinde fransızca dersleri almıştır.

1911 senesinde İstanbula gelerek Askerî Tıbbiye Mektebine girmiş, 1917 senesinde mezun olmuştur. Tıbbiye talebesi iken, Balkan harbine ve büyük harbe gönüllü olarak iştirak etmiş, Kafkas cephesinde iken ciğerlerinden rahatsızlanarak tekrar İstanbula dönmüştür.

Dr. Reşit Galip Askerî Tıbbiyesinden çıkar çıkmaz Tıp Fakültesi Tedavi Seririyatı ve Tecrübî Tedavi Fenni dersleri asistanı oldu. Bilâhare Şamda Dördüncü Ordu Hıfzıssıhha Müessesesine mütehasşis olarak tayin edildi. Mütareke olunca Şamdan tekrar İstanbula döndü.

Dr. Reşit Galipteki ciddî mütalea merak ve zevki İzmir İdadisinde iken başlamıştır. Mektebin son sınıfında bulunduğu esnada meşrutiyet ilân olundu. Birkaç arkadaşile birlikte Ferdayı Temmuz diye bir gazete neşretmeğe başladı. Tıbbiye girince sırf arkadaşlarına mahsus olmak üzere Hakikat ve Mizahî Mektep gazetelerini neşretti. Talebeliği sıralarında çalışkanlığı ve zekâsile arkadaşlarının ve hocalarının takdirlerini kazanmıştır. Arasına İstanbulda çıkan gazete ve mecmualara içtimaî, sıhî yazılar yazıyordu.

1912 senesinde arkadaşlarıyla birlikte Tıbbiyede Türk Ocaklarını resise

karar verdiler. Divanyolundaki binada resmen açılmış olan Ocağın ilk müessesilerinden biri de Reşit Galiptir. Üç sene kadar Türk Ocaklarının, Askerî ve Mülkî Tıbbiye ve Askerî Baytar Mekteplerinin talebe teşkilâtlarının müfettişi olarak çalıştı.

Büyük harp bitmiş, meş'um bir mütareke imza edilmişti. İstanbul işgal altında idi. İngilizler tarafından milliyetperver gençlerin tevkif edildiği sıralarda Reşit Galip birkaç arkadaşı ile Anadoluya geçti. Üç doktor arkadaş ile birlikte 9/Nisan/1919 senesinde Kütahya mülhakatında Tavşanlı ve Emet köylerinde halk arasında çalışmaya başladılar. Tavşanlıda açtıkları küçük bir dispanserde köylülerin her türlü hastalıklarını meccanen yahut gayet az bir para mukabilinde tedavi ediyorlar ve bu esnada millî fikirleri de köylülere aşıyorlardı.

Bu sıralarda, Erzurum ve Sivas Kongreleri toplanıyordu. Yüce Başbuğ, millî kurtuluş davasının tahakkuku için millî mücadeleye hazırlanıyor, her tarafta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk teşkilâtı yapılıyordu. Reşit Galip te Kütahya ve havalisinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kuranlarla birlikte idi. Kütahya havalisinin Yunan kuvvetleri tarafından işgali üzerine, buradan Aydın'a geldi. Aydın, Denizli, Burdur, Isparta ve Antalya vilâyetlerinde mülteci ve muhacirlere yardımda bulunmak üzere teşkil edilmiş olan Hilâli Ahmer Beşinci Sıhî İmdat Heyeti Sertabipliğine tayin edildi. Bu havalide yüz bin felâketzede vatandaş yardımına koşan bu heyetteki vazifesine bir sene devam etti. 1922 senesinde Sakarya meydan muharebesi olurken Sıhhiye Vekâleti Umumî Hıfzıssıhha Müdür Muavinliğine tayin edilerek Ankara'ya geldi. Adana ve havalisinin Fransızlardan kurtuluşundan sonra Mersin Merkez Tabibliğine tayin edilerek oraya gitti. Millî zafer tahakkuk edince, resmî vazifeden istifa ederek, hususî doktorluk etmeye başladı. Bu zamanlar burada teşekkül etmiş olan (Gençler Birliği) nde ve sonra da (Türk ocakları) nda reislik vazifesini ifa etti. Aynı zamanda Mersin Ticaret İdadisinde Tabii İlimler muallimliğinde bulundu.

1925 senesinde Muhtelit Mübadele Komisyonunun sekizinci talî komisyonunda Türk delegesi sıfatıyla çalıştı. Aynı sene sonunda 2 inci Millet Meclisi devresinde Aydın meb'usu olarak Ankara'ya geldi. Bu zamanlar yine Türk Ocaklarında çalışıyordu. Senelik kongrelerde söz alır, şiddetli tenkitler yapardı.

Şarkta Şeyh Sait isyanı üzerine teşekkül eden İstiklâl Mahkemesine aza tayin edildi. Ondan sonra Halk Fırkası meclis grubu idare azalığında, iki sene kadar da Türk Ocakları merkez reisliğinde bulundu. Cenevrede beynelmîlel Himaye-i Etfal Teşkilâtı Merkezî İcra Heyeti, kendisini beş sene müddetle aza intihap etti. 10-Mayıs-1931 yılında Halk Fırkası üçüncü büyük kongresi tarafından Halk Fırkası Umumî İdare Heyeti azalığına tayin edilerek, umumî idare heyetinde (kültür ve gençlik teşkilâtı) şefliğini ifa etti.

Millî tarih araştırmaları için büyük rehberin irşat ve himayesi altında kurulan (Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti) umumî kâtipliğine seçildi. (Türk Dili Tetkik Cemiyeti) Reisi Samih Rifat Beyin ölümü üzerine, esasen Maarif Vekili

bulunduğu ve fahrî reisi olduğu için, bu cemiyetin aslı reisi oldu. 1932 yılında Maarif Vekâletine geçti. Maarif Vekâletinde on bir ay kadar kaldı. Bu vazifesi esnasında, Vekâlette gece yarısına kadar çalışırdı. Vekilliği sıralarında Fenerbahçe açıklarında çocuklarıyla birlikte sandal kazası atlattı. Evinde büyük bir kütüphanesi vardı. Bilhassa Türk Tairhi Tetkik Cemiyetinin hazırlamakta olduğu (Türk Tarihinin Ana Hatları) eserinin, Anadolu ve Orta Asyaya ve Çine müteallik kısımları üzerinde meşgul olurdu. 1932 de Ankarada ilk Tarih Kongresinde, Türk Tarihi tezi üzerindeki mütaleaları pek kıymetli ve pek heyecanlı olmuştu.

Reşit Galip, Hilâli Ahmer Sertabipliğinde bulunduğu sıralarda sıtma mikroplarının boyanması için mevcut usulleri tadil ve ıslah ederek yeni bir usul bulmuştur. Sıhhiye Vekâleti yaptırdığı tecrübeler neticesinde bu yeni usulün faydasını kabul ederek 10-ikinci teşrin-1340 ve 2415/58 numaralı bir emirle bu usulü bütün memleket sıhhi müessesatına tamim etmiştir.

Bundan başka 1929 da Danimarka da ve Cenevre de toplanan beynelmilel terbiye kongrelerine de iştirak etmiştir.

Reşit Galibin telif ve tercüme ettiği eserler şunlardır: 1930 yılında *Tıp Fakültesi ve Islahı Yolları*, sıhhi ve içtimâî mevzuları ihtiva eden *Dertler ve Dertleşmeler*, köy muallimleri için, *Köy Muallimleriyle Sıhhi Musababeler*, yeni harflerden sonra, halk kütüphanesinin sıhhi kısmını teşkil etmek üzere, *İnsan Bedeni, Yiyecekler, Dört Azgın Canavar, Sıhhat Koruma Bilgisi, Çocuk Bakımı*. Bundan maada Prof. İ. İshok'un *La protection Sociale de la Santé et l'action médico-Sociale* isimli 500 sahife kadar tutan eserini de tercüme etmiştir. Bunlarla beraber, Cumhuriyet, Vakit, Hakimiyeti Milliye gazeteleriyle Himaye-i Etfal Mecmuasında siyasî ve içtimâî mevzulara dair bir çok ta makaleler neşretmiştir.

Durmadan çalışan Reşit Galibi, ölüm pek erken, henüz 42 yaşında bizden aldı. Halk Evlerinin ikinci yılı çalışma gününde temsil edilen revüye gelmişti. Buradan terli bir halde çıkmış, otomobil beklediği esnada soğuk almıştı. Ertesi gece ateşler içinde yanmaya başladı. Esasen ciğerlerinden rahatsız olan Reşit Galip, bu defa zatürrieye tutuldu. Yatağa düştü. Son günlerde ateş geldiği sıralarda Etiler, Selçukiler, diye sayıklamaya başladı. İstanbul'dan Dr. Akil Muhtar geldi. Fakat Reşit Galipten ümit kalmamıştı. Kendisine bir yudum su verdikleri zaman, ölmek üzere olduğunu anladı, gülümsedi.. Fanî âleme güler yüzü ile veda etti, gitti.

Reşit Galibin anı olarak aramızdan kayboluşu haberi, bütün memleket halkı üzerinde derin bir acı uyandırdı. 6-mart-934 saat on ikide, onu Türk bayrağına sarılı olan ve çelenklerle çevrilen tabutu içinde Cebeciye götürdük.

BİBLİYOGRAFYA

Albrecht Götze. Kleinasien in Kulturgeschichte des Alten Oriente, III. I. München, Becksche Verlangsbuchhandlung 1933. S. 198, Resim. 20. Harita. 1.

Eski şark, bilhassa Eti medeniyeti hakkında birçok yazıları ve eserleriyle Avrupada tanınmış olan Almanyanın Marbrug Üniversitesi Profesörlerinden Albrecht Götze, geçen aylarda çok değerli bir eser daha neşretti. (Eski Anadolu Medeniyeti Tarihi). Eser malzeme ve bibliyografya yönünden son derece zengindir. Birçok sahifelerin yarısını haşiyeler teşkil etmekte, bazan hemen her kelimeye kaynak gösterilmektedir.

Saygıdeğer profesör tarihî hâdiseleri Hint ve Cermen gözü ile görüyor, araştırmalarını, karşılaştırmalarını ona göre yapıyorsa da yine birçok yerlerde değerli medeniyet faktörlerinin Anadolunun otohton kavmine, bir kısmının da Orta Asya aslına ait olduğunu söylüyor. Esasen Anadolu — aynı zamanlarda açılmış olan — Mısır hatta Mezopotamyaya nisbetle her tarafta açık olduğundan tabiatile türlü akınlara sahne olmuştu. Bu yüzden, teşekkül eden kavimler halitasını tamamen aydınlatmak surette ayırt etmek çok güçtür. Bunun içindir ki muhterem profesör de kendisini bazı tezatlardan kurtaramıyor.

Lâkin; sayılmıyacak kadar çok olan malzemeleri sıralamak ve kolayca istifade edilecek bir hale koymak ile çok büyük bir hizmet yapmıştır. 200 sahifeden ibaret olup biri büyücek olmak üzere dört harita ve 30 dan fazla karakteristik fotoğrafları ihtiva eden kitabın yalnız bahis başlarını anarsam ehemmiyeti kendiliğinden anlaşılır; kitap bir giriş ile beş bahse ayrılıyor:

- I. — Tarihten önceki çağlar.
- II. — Kapadokya altı veriş şehirleri.
- III. — Etiler çağı.
- IV. — Urartu Devleti.
- V. — M. E. 1200 den Yunan kolonizasyonuna kadar olan çağ.

Girişte: Anadolu coğrafyası, eski Anadolu antropolojyası.

Birinci bahis: Beşerî medeniyetin en eski izleri, 2 ve 3 üncü binde şarkî ve garbî Anadolu kavimleri ve dilleri.

İkinci bahis: Mezopotamyanın üçüncü binde Anadoluya tesiri.

Üçüncü bahis: 100 sahifeden ibaret olan bu kısım Etilere tahsis olunmuş olup burada, kırallık, cemiyet, devlet, hukuk, iktisat, harp, din, magie, kült, ilim ve san'at, Garbî Anadolu bahisleri işlenmiştir.

Dördüncü bahis: Urartuluların tarih, dil ve medeniyetleri.

Beşinci bahis: Ege muhacereti, Frikyalılar, Lidyalılar, Yunanlılaşmak, İranlılaşmak.

Saygıdeğer profesörü bu değerli hediyelerinden dolayı kutlularken öz dilimizde dahi böyle verimli eserlerin üremesini yürekten dilirim.

Dr. M. Şükrü

Halil Erem. Nos Mosquées de İstanbul. Librairie Kanaat. İstanbul: 11934. S: 147. Resim: 131. Kroki: 1. Fiâtı: 150 kuruş.

Halil Erem'in bu kitabı 1933 senesinde türkçe neşrolunan (Cami-lerimiz) adlı eserdir. İstanbul Üniversitesi Profesörlerinden E. Mamboury tarafından fransızcaya tercüme edilmiş, fakat türkçesinde mevcut malûmata yeni bir takım tafsilât ve malûmat katılmıştır.

Kitabın başlangıcında, Halil Erem, bunun ilmî bir eser olmadığını, ancak küçük bir risale mahiyetinde olduğunu söylüyorsa da biz bu iddiayı müellifin fazla tevazuuna vereceğiz. Bu başlangıçta yalnız eseri tanıtan malûmat değil, iyi ve faydalı bir bibliyografya ile, bilhassa ecnebler için çok mühim olan cami, mescit, türbe gibi abideler arasındaki tarihî ve mimarî farkları gösteren değerli izahat buluyoruz.

(Resim: 3) te İstanbul camilerinin hususî tiplerini görüyoruz. 41 inci sahifenin sonuna kadar devam eden yazılar bu tiplerin izahını veriyor. Bu sahifeden sonra her camiın ayrı ayrı sicilli yazılmıştır. Bu sicillerde abidenin ne vakit, kim tarafından, nasıl yapıldığı ve mimarî karakterinin esas vasıflarının neler olduğu hakkında kısa fakat çok açık ve mühim malûmat verilmiştir. Kitabın sonunda üç fihrist vardır. Bunların birincisi İstanbulun zaptından Abdülmecide kadar gelip geçen Osmanlı sultanlarının hükümdarlık tarihlerini, ikinci fihrist camilerin tarih sırasile isimlerini ve bunların mimarlarını, üçüncüsü de sonradan camiye değiştirilen kiliselerin isimlerini yazmaktadır. Kitabın sonuna eklenen krokide mühim camilerin mevkileri gösterilmiştir.

Kitap baştan sonuna kadar ilmî bir çalışmanın verdiği müspet, olgun ve doğru bilgilerle doludur. Bu itibarla millî Türk kütüphanesinin mühim bir boşluğunu doldurmaktadır. Burada, kitabı okurken içimden doğan bir arzu ve temenniye zikretmeden geçemeyeceğim:

İstanbulda büyük ve değerli camilerden hiç olmazsa birkaçının mufasal plânı kitaba konmuş olsaydı merak ve ilim sahiplerinin istifadesi bir kat daha artardı. Bu mütaleayı kitabın bir noksanı şeklinde ileri sürmediğimi samimiyetle söylemeliyim. Eser baştan sona kadar, adeta bir mimarî abide gibi tertip edilmiş, işlenmiş, her tarafı dikkatle tanzim olunmuştur. Her halde bunu okuyacak olan ecnebler içinde bu camileri görmek ve tertik etmek merak ve arzusu uyanacak kimseler pek çok olacaktır. Bu bakımdan da eserin değeri çoktur.

Ömrünü asarıatika ilminin geniş hududu içinde geçiren ve bu sahada

çok ciddî ve müspet işler görmüş olan müelliften, bu eser gibi türbelere ve diğer tarihî abidelere dair de yazılar beklemekte haklıyız. Bu eserler yalnız Türkiyede değil, beynelmilel ilim dünyasında da akisler yapmaktadır.

1 — Eckhard Unger:

Lagaş Kırallı Gudea'nın nezir teknesinin yeniden terkihi.
İstanbul, Zaman kütüphanesi, 1933

2 — Eckhard Unger :

Tiglatpileser III. ün oğlu Asur kırallı Sargon II.
İstanbul, 1934

3 — J. P. Naab ve Eckhard Unger :

Pir Hüseyin'de Naramsin stelinin keşfi.
İstanbul 1934

Her üç kitap (İstanbul Asarâtika müzeleri neşriyatı) eserine dahildir. Birinci kitap Lagaş Kırallı Gudea'nın M. E. 2600 senesine ait nezir teknesi üzerinde yapılan ilmi tetkiklemeden bahsetmektedir. Bu teknenin bir kaç parçası Pariste Louvre müzesindedir. Bu parçaların mulajı alınarak İstanbul müzesinde bulunan asıl teknenin eksikleri tamamlanmıştır.

Kadim Şark sanatının en nefis ve tipik bir nümunesi olan bu tekne üzerinde bulunan kitabeyi tercüme eden değerli müellif, ilim alemine yeni bir hakikat daha öğretmiş oluyor.

İkinci kitap, eski şark tarihinin çok mühim bir safhasını aydınlatması itibariyle değerlidir. Burada, Asur kırallı Sargon II. nin Tiglatpileser III.ün olduğunu öğreniyoruz. Bundan başka, kitapta iki mühim kronologya vardır, biri son Asur krallarının şeceresini, öteki Asur devletinin yükselme devresini göstermektedir.

Üçüncü kitap, son zamanlara kadar nerede bulunduğu bilinmiyen İstanbul müzelerindeki Naram-Sin istelinin meydana çıktığı mevkiin nasıl keşfedildiğini anlatıyor.

Naram-Sin, M. E. 2700 senesinde hükümdarlık etmiştir. Buna ait istelin Diyarbekirin tahminen 100 kilometre şimalinde Pir Hüseyin mevkiinde bulunmuş olması bize yeni bir hakikat daha öğretmiş oluyor. Bu suretle Pir Hüseyin mevkiinin eski Şark tarihi için çok değerli hazneler sakladığı ve eğer burada hafriyat yapılırsa pek çok yeni eserler ele geçeceği anlaşılıyor.

Kitapta, Naram-Sin'e ait bir kaç kitabe hakkında da malumat vardır.

İstanbul müzelerinin bu neşriyat serisi ilim alemine çok değerli hizmetler yapmaktadır. Bilhassa, metinlerin türkceneden başka diğer bir garp diliyle de yazılması bu istifadeyi arttırmaktadır.

W. H. Buckler, w. H. Calder, W. K. C. Guthrie:

Monuments and documents from Eastern Asia and Western Galatia.
(Monumenta Asiae Minoris Antiqua: Vol IV.)

Bu kitapta XVI sahifelik bir mukaddeme ile 144 sahifelik metin ve 71 sahife tutan resimler vardır.

1929 ve 1930 senelerinde Afyon Karahisar, Dinar, Uluborlu havalisinde yapılmış olan ilmî tetkik seyahatlerinin verdiği eserlerin izahatını yapıyoruz. Burada tairhî mevkiler, harabeler, Yunan, Roma, Bizans devirlerine ait tarihî binalar, kitabeler, heykeller hakkında çok istifadeli malûmat vardır. Eserin fihristine göz gezdirilince bahis başlarının eski mevki isimleriyle başladığını görürüz.

Kitapta bahsedilen eserler arasında dikkati çeken, Şuhut (Synnada) köyünde bulunan Ankarada Hacı Bayram Müze deposundaki M. S. II.inci asra ait Romen lahdidir.

Bu değerli eser hakkında burada daha fazla malumat veremediğimizden dolayı müteessiriz.

Thomas Whittemor:

The Mosales of ST. Sophia at İstanbul.

Oxford University press, 1933

The Byzantin İnstitute tarafından neşrolunmuştur.

1931 senesinde Marif Vekâletinin verdiği karar mucibince Ayasofya camiinde budlunan ve eskiden üstü sıvanmış olan kıymetli mozayiklerin temizleme işini üzerine alan Enstitünün bu husustaki ilmî çalışmalarını gösteren eser, bilhassa nefis resimleriyle dikkati çekmektedir. Kitapta Ayasofya camiinin planıyla müzayiklere ait 21 levha vardır.

S. Kandemir:

Truva harabeleri ve akalar. Çanakkale 1933, sahife: 88, resim: 31, kroki: 2, fiyatı: 50 kuruş.

İzmir Asarâtika Muhipleri Cemiyeti Kütüphanesinin onuncu sayısı olan "Truva Harabeleri ve Akalar" adlı küçük kitabı okunduktan sonra Türkiyede başlamış olan yeni kültür hareketinin nerelere kadar yayılmakta olduğunu düşünerek sevindik. İzmirli cemiyeti bu sahadaki çalışmalarından dolayı tebrik etmeği bir vazife biliriz.

Kitap küçüktür ve hafriyat komiserliğinde bulunmuş olan müellifin de söylediği gibi, ilmî bir eser olmaktan ziyade bir "tanıtma" vasıtasıdır. Bununla beraber değerlidir. Ciddî bir çalışma mahsulüdür. Bahusus, Türkiyede henüz başlamış olan müzecilik ve asarâtika mesaisinin mühim bir boşluğunu doldurması itibarile ehemmiyeti vardır.

Kitap, Truva nedir? başlığı altında harabenin tarihî vaziyetini, meşhur (İlyada) daki Truva muharebesi ve bu mevkiin eski kültürdeki mevki hak-

kında kısa bir başlangıçtan sonra, Truva'nın coğrafi vaziyetinden bahsediyor. Sonra harabenin ilmî tavsifine geçerek, burada yapılan hafriyatlardan, harabenin kronolojik vaziyetinden ve son terliklerden kısa ve vazih bir surette bahsettikten sonra, Truvalılar hakkında tarihî izahat veriyor. Kitabın sonuna, İzmirde Prof. A. Laumonier'in Akalar hakkında vermiş olduğu bir konferans eklenmiştir.

Eser küçük olmakla beraber, derli toplu, açık, istifadelidir. Müellifi fazla tafsilâttan sakınmış, Truva'nın tarihî değerini olduğu gibi göstermiş, harabeye dair yapılan ilmî terlikleri okumuştur. Türkçede bu tarz eserler mevcut olmadığı, bhusus Truva gibi, garp kültüründe çok derin izleri bulunan tarihî bir mevkiî Türk münevverlerine tanıtmış olduğu için ayrıca dikkate lâyıktır. Yalnız bir nokta hakkında fikrimi söylemek isterim:

Kitapta tertip hataları çoktur. Hatta bazı yerde bu hatalar manayı değıştirecek kadar esastır. Böyle bir eserin tashihini yapanların bu noktaya pek çok dikkat etmeleri lâzımdır.

Prof. F. Miltner

TÜRKİYEDE YAPILAN HAFRİYATLAR

1933 senesi:

1 — Truva hafriyatı:

Amerikada Cincinnati Üniversitesi namına Prof. Mr. Semple tarafından 1931 senesinde müsaade alınmış, Prof. Mr. Blegen tarafından hafriyata devam olunmuştur. Bu hafriyat her senenin nisan, mayıs, haziran aylarında yapılmaktadır.

2 — Boğazköy hafriyatı:

İstanbul Alman Asarîatika Enstitüsü namına Dr. Bittel tarafından 1932 senesinde yapılmış olan hafriyata devam olunmuştur.

3 — Malatyada Aslan Tepe hafriyatı:

Louvre Müzesi namına Prof. M. Delaporte tarafından başlanan hafriyata devam olunmuştur.

4 — Bergama tetkikleri:

Alman Asarîatika Enstitüsü namına Mühendis M. Hansen bazı sondajlar yapmıştır.

5 — Efes hafriyatı:

Maarif Vekâleti tarafından verilen emir ve direktif mucibince İzmir Müzesi Müdürlüğünün idaresi ve Prof. Keil'in ilmî müşavirliği altında Belevi mevkiinde yapılmıştır.

6 — İzmir hafriyatı:

Raporu bu sayıda dercedilmiştir.

7 — Ahlatlıbel hafriyatı:

Raporu bu sayıda dercedilmiştir.

8 — Karalar hafriyatı:

Raporu bu sayıda dercedilmiştir.

1934 senesinde yapılan hafriyatlar:

1 — Truva hafriyatı:

Cincinnati Üniversitesi namına Prof. M. C. W. Blegen tarafından hafriyata devam olunmuştur.

2 — Lârisa hafriyatı:

Sabık Müze Müdürlerinden Prof. M. Böhlen ve Dr. Schefold tarafından yapılmıştır.

3 — Boğazköy hafriyatı:

Alman Asariatika Enstitüsü namına Dr. Bittel tarafından yapılan hafriyata devam olunmuştur.

4 — Maarif Vekâletinin emrile Niğdenin yakınında Göllüdağda hafriyata başlanmıştır.

5 — Amerikalı Mis Goldman Adana Müzesi namına Mersin ve Tarsus arasında sondajlar yapmıştır.

6 — Müzeler Dairesi tarafından Anadolunun muhtelif mahallerinde sondajlar ve hafriyatlar yapılması mukarrerdir.

1934 senesinde yapılan tetkik seyahatleri:

M. Kalder tarafından Frikya mintakasında Prag Üniversitesi Profesörlerinden M. Hrozny Nevşehir taraflarında Fransız Asarı Atika Enstitüsü Azasından M. Dövambez İzmir civarında, Kembriç Üniversitesi Profesörlerinden Fyfe Kütahya, Bergama ve Efes'te arkeolojik tetkik seyahati yapmışlardır.

KOMŞU MEMLEKETLERDE HAFRİYAT ÇALIŞMALARI

Cenup komşumuz olan Irak Hükûmeti 1933 senesinde İngilizce yazılı resmî bir rapor neşretmiştir. Bu raporda Irakta yapılan hafriyatlar hakkında etraflı izahat verilmektedir. Biz burada hafriyat mevkileriyle hafirler ve hafriyat mevsimleri hakkında okuyucularımıza kısaca malûmat vereceğiz:

1 — Ur'da: Londra'da British Museum ile Philadelphia'da Pennsylvania Üniversite Museum'u tarafından müştereken icra ettirilen hafriyat. Müdür C. L. Wooley Esq. Mevsimler: 1929/30, 1930/31, 1931/32.

2 — Kış'te: Oxford Üniversitesi namına Herbert Weld ile Chicago'da Field Museum tarafından müştereken icra ettirilen hafriyat. Müdür: Mr. L. Ch. Warelın. Mevsimler: 1929/30, 1930/31, 1931/32.

Nuzi'de (Kerkük civarında): Harvard Üniversitesi ile Bağdatta American School of Oriental Research tarafından müştereken icra ettirilen hafriyat. Müdür: R. F. Starr, Esq. Mevsimler: 1929/30, 1930/31.

4 — Uruk - Ereç'te (Varka civarında): Berlin'de Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft hafriyatı. Müdür: J. Jordan 1929/30 ve 1930/31 de, Dr. A. Noeldeke 1931/32 de. Mevsimler: 1929/30, 1930/31, 1931/32.

5 — Ctesiphon'da: Berlin'de İslamische Kunstabeilung der Staatsmuseen ile New - York'ta Metropolitan Museum tarafından müştereken icra ettirilen hafriyat. Müdür: Prof. Dr. E. Kuehnel. Mevsimler: 1931/32.

6 — Lagaş'ta (Tallu): Paris'te Musée du Louvre hafriyatı. Müdür: M. l'Abbé de Genouillac 1929/30 ve 1930/31 de. M. le Pasteur A. Parrot 1931/32 de. Mevsimler: 1929/30, 1930/31, 1931/32 de.

7 — Nineveh'te (Koyuncuk): Londrada British Museum hafriyatı: Müdür: Dr. R. Cambell - Thompson. Mevsimler: 1929/30, 1930/31, 1931/32.

8 — Selefke'de (Tal'Umar): Michigan Üniversitesi ile Bağdatta American School of Oriental Research tarafından müştereken. Müdür: Prof. Dr. L. Waterman. Mevsimler: 1929/30, 1930/31, 1931/32.

9 — a) Eşnunna'da (Tal Asmar):

b) Khafaji:

c) Dur Sarrukin'de (Khorsabad):

Chicago Üniversitesi Şark Enstitüsü hafriyatı. Müdür: Dr. H. Frankfort. Mevsimler: 1930/31, 1931/32. Dur Sarrukin'de 1929/30 da icra.

10 — a) Tal Billa:

b) Tepe Gavara:

Pennsylvania Üniversitesi ile Bağdatta American School of Oriental Research tarafından müştereken. Müdür: Prof. Dr. E. Speiser. Mevsimler: 1929/30, 1930/31, 1931/32.

11 — Şuruppak'ta (Farah):

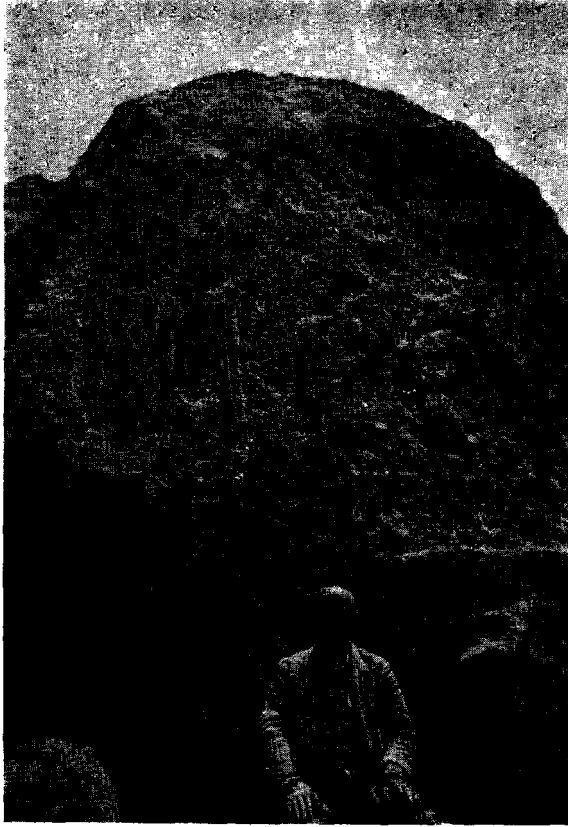
Pennsylvania Üniversitesi İran hafriyatı. Müdür: Dr. Erich Schmidt. Mevsimler: 1930/31.

Bunlardan başka 1930/31 de Samara'da Prof. Dr. E. Herzfeld tarafından ve 1931/32 de Hıra'da Gerald Reitlinger tarafından Oxford Darülfünunu namına kısa sondajlar yapılmıştır.

Dünya buhranına rağmen Irakta hafriyatın rağbet bulmasındaki amili, çıkan eserlerin bir kısmının hafirlere verilmesinde aramalıdır. Mer'i kanunlarımızı göre, bizim topraklarımızdaki hafriyatlarda çıkan eserler kâmilin müzelerimize teslim olunmakta, ancak alâkadar üniversitelerin lâboratuvarlarına bazı etüt eşyası, İcra Vekilleri Heyeti kararile, armağan edilmektedir.

DEVELİ KAZASINA BAĞLI (BAKIRDAĞ) NAHİYESİNİN
(İMAMKULU) KÖYÜNDE BULUNAN (ŞİMŞEK KAYASI)
ADINDAKİ MEÇHUL ETİ KİTABESİ HAKKINDA RAPOR

Geçen seneki teftiş seyahatim esnasında İmamkulu köyüne uğradığım zaman her vakit olduğu gibi civarda asarı atika bulunup bulunmadığını öğrenmek istedim ve köylülerden sordum. Köylüler, köyün yakınında, ve öte-

Şimşek kaya — Taşın umumî vaziyeti

denberi altında define gömülü olduğu tahmin edilen bir kayanın mevcut olduğunu, fakat her tarafını kazdıkları halde hiçbir şey bulamadıklarını bildirdiler. Köylülerle birlikte kayanın bulunduğu yere gittim. İlk bakışta üzerin-

de hiçbir iz ve eser görünmeyen bu taşın bir Eti kitabesi olduğuna kani oldum. Hava çok bozuk olduğu için o zaman fotoğrafını almağa muvaffak olamamış, başka bir sefere bırakmıştım.

Bu defaki teftişimde kayanın üzerinde yosunlanmış olan hatları ve resimleri tebeşirle tebarüz ettirerek muhtelif taraflardan fotoğrafını aldım.

Kayanın bulunduğu yer veya kaya hakkında malûmat:

İmamkulu köyü: Develi kazasına bağlı Bakırdağ nahiyesinin 60 evli küçük bir dağ köyüdür. Toros sıra dağlarının eteklerine düşen hafif meyilli ve kayalık sırtlarından biri üzerine yapılmıştır. Nahiye merkezine 20, kazaya 40 kilometre uzaktadır. Ahalisinin yarısını Afşarlar teşkil eder. Halk kâmilen çiftçi ve koyuncudur.

Şimşek kaya — Taşın önden görünüşü

İmamkulu köyünün cenup batısı taraflarında yığın yığın kayalıklardan mürekkep, küçük vadiler teşkil eden sathı mailler vardır. İşte köye azamî beş dakikalık bir mesafede bulunan bu kayalıklar arasında, 3,5 metre yüksekliğinde ve 2,5 metre eninde bulunan müstakil kaya, (Şimşek Kayası) ismini almış olan Hitit kitabesidir. Köylüler arasında bu taş hakkında şöyle bir hikâye vardır:

Güya vaktile gayipten define keşfetmek iktidarını haiz bir hoca bu civarda tetkikat yaptıktan sonra bu kayanın altına gelmiş ve kayanın üzerindeki yazıları okumuş ve rivayete göre de defineyi çıkarmıştır. Hocanın okuduğu bu yazı: (Çık üstüme, aç tepemi, ye beynimi) mealini anlatıyormuş. Fakat hâlâ burada define saklı olduğuna kani bulunan köy halkı zaman zaman civarları oymaktan kendilerini alamamışlardır.

Taşın cephesi cenup ve garp rüzgârlarına fazla maruz olduğu için yosunlanmış ve yıpranmıştır. Bu sebeple üzerinde yazı veya resim olduğunu anlamak ancak el temasile girinti ve çıkıntıları yoklamakla kabildir. Burası şimdiye kadar hiçbir ecnebi seyyahın ve Hitit âliminin uğrayamadığı ve göremediği bir yerdir. Kitabenin üzerinde çivi yazısı olduğunu tahmin ettiğim bazı şekillerle beraber, ok ve zırlarla mücehhez üç muharip resmi görülmektedir. Kayanın cephesi diğer taraflarına nisbetle çok düzdür. Kabartma bir daire ile de çerçevenmiştir. Hiçbir suretle nakli kabil değildir. Günden güne itikâllere maruz kalmaktadır.

Salim

Kayseri ilktedrisat müfettişlerinden
